

1. ELS EDIFICIS PÚBLICS PER A L'OCI

La major part dels edificis públics com temples, basíliques, però sobretot els destinats al lleure - teatres, anfiteatres, circs i també les termes- eren construïts pels notables més rics de les ciutats provincials. D'aquesta manera aconseguien prestigi i popularitat entre els seus conciutadans i alhora tenien el poble content. La ciutat li ho agraïa al seu torn amb honors- una estàtua, una inscripció o un càrrec important. També els espectacles o jocs públics que s'hi celebraven eren organitzats pagats sovint per algun ric. A Roma els principals benefactors públics eren els edils durant la República i l'emperador en temps de l'Imperi. La política de *panem et circenses* va ser un dels fonaments de l'absolutisme imperial, ja que la plebs el va acceptar a canvi de distribucions gratuïtes de blat, diners i de distraccions. Els jocs públics se celebraven els dies de festivals religiosos (*ludi o feriae*). A Roma els més importants eren els *Ludi Megalenses* (4-10 d'abril), en honor de Cíbele; els *Ludi Apollinares* (6-13 de juliol), consagrats a Apol·lo, i els *Ludi Romani* (4-19 de setembre), dedicats a Júpiter. Els espectacles de més èxit eren els del circ i de l'amfiteatre, molt per sobre de les representacions teatrals.

1.1. L'AMFITEATRE

L'EDIFICI

Un amfiteatre és una gran edificació descoberta de l'arquitectura romana clàssica, normalment de planta oval amb terra de sorra, la qual estava envoltada per graderies. A part de la seva funció, la diferència més notòria entre un amfiteatre i un teatre romà clàssic és que l'amfiteatre és de forma circular o ovalada, mentre que el teatre és semicircular. També cal diferenciar l'amfiteatre del circ, que era utilitzat per a espectacles de carreres i tenia una forma el·líptica.

El primer amfiteatre es va construir l'any 59 aC. Els primers amfiteatres eren de fusta; posteriorment es van construir amb pedra. El primer que es va construir parcialment amb pedra va ser el d'August, l'any 30 aC, abans que arribés a ser el primer emperador de Roma, i va continuar essent l'únic que no estava construït totalment de fusta a la ciutat de Roma, fins que s'hi va construir el Colosseu o Amfiteatre Flavi l'any 80dc. amb capacitat per a uns 50.000 espectadors. A Catalunya només se'n coneixen dos, el d'Empúries, del qual es pot veure el suport de pedra on es recolzava l'estructura de fusta, i el de Tarraco, essent aquest darrer el de majors dimensions.

L'edifici de l'amfiteatre consta de tres parts bàsiques:

- **La pista o ARENA** era on es feien els espectacles i estava cobert de sorra.
- **El soterrani o FOSSAE**: sota l'arena, cobert per un empostissat de fusta, hi havia els magatzems per als decorats, els departaments pels lluitadors i les gàbies de les feres. Un sistema de rampes servia per pujar les feres a l'arena.
- **La graderia o CAVEA**, construïda per un sistema de galeries amb volta que la sostenien i permetien accedir-hi per unes escales i uns accessos (**VOMITORIA**). Estava separada de l'arena per un mur d'uns quatre metres anomenat

podium. Una o més tribunes (*TRIBUNAE TRIUMPHALES*) estaven reservades per als grans personatges. Cada espectador tenia una entrada de pedra on se li assignava el seu seient. Es podia estendre una gran lona (*VELUM*) per protegir del sol els espectadors.

ELS JOCS DE L'AMFITEATRE

A l'amfiteatre se celebraven diverses menes d'espectacles:

a) Les lluites de gladiadors

Els gladiadors eren condemnats a mort, o bé esclaus castigats pels seus amos o bé homes lliures que no havien trobat un altre recurs per viure. Eren entrenats en escoles especials. El dia del combat, els gladiadors desfilaven i saludaven l'emperador amb el crit tradicional: *ave Caesar, morituri te salutant*. Després es designaven a sorts les parelles de lluitadors i començaven a barallar-se. Uns instructors vigilaven que la lluita no fos fingida i, si calia, fuetejaven els gladiadors. El públic cridava, animant el gladiador per qui havia apostat. Quan un dels dos lluitadors queia ferit alçava la mà per demanar gràcia. L'emperador o el magistrat que presidia els jocs decidia segons l'opinió del públic. Si havia lluitat bé, la multitud aixecava el polze. Si abaixava el polze, el vencedor matava el vençut i rebia la palma de la victòria. Un bon gladiador tenia molts admiradors i, sobretot, admiradores, i podia rebre regals i grans quantitats de diners fins que se li concedís una espasa de fusta com a símbol de la seva retirada. També hi va haver dones que van lluitar a l'arena: Suetoni narra que l'emperador Domicià va fer lluitar "gladiadors" de nit a la llum de les torxes.

Tipus de gladiadors

Es coneixen fins a 26 tipus de gladiadors, però els més habituals eren aquests quatre:

- Samnites: escut (*scutum*) i espasa (*spatha*).
- Tracis: protegits per una rodella (*parma*) i un punyal (*sica*).
- Mirmilló: portava un casc que representava un peix marí.
- Retiari: portava una xarxa (*rete*) i un trident (*tridens*).

b) Les *uenationes*

Eren espectacles amb animals. Inclouen exhibició d'animals exòtics, portats de les províncies més llunyanes de l'Imperi, lluites entre feres i caceres fetes per homes armats.

c) Les *naumachiae*

Ofertes en ocasions excepcionals, eren representacions de combats navals. S'inundaven l'arena d'alguns amfiteatres o en estanys artificials i els gladiadors i condemnats reproduïen batalles navals històriques.

d) Execucions

A l'amfiteatre els condemnats a mort eren lliurats sense armes a les feres o a gladiadors armats. Eren generalment criminals, o bé enemics de l'Estat com els cristians. Se solien fer en hores de poca assistència, al matí o al migdia.

1.2. EL CIRC

L'edifici del circ romà prové de l'hipòdrom grec. Al circ s'oferien principalment curses de carros. Per això el circ tenia una forma allargada, rectangular, amb els costats menors corbats.

- La pista (**ARENA**) estava dividida per un terraplè allargat al mig (**SPINA**).
- A cada extrem de la *spina* hi havia una meta en forma de columnes.
- Sobre la *spina* hi solia haver obeliscos egipcis, estàtues de déus i els comptadors, anomenats **SEPTEM UOVA** (set ous grossos de fusta o set dofins que servien per comptar les set voltes de què constava la cursa).
- Tot el voltant de l'arena era ocupat per la **CAVEA** o graderia, sostinguda per un joc d'arcs i voltes, i separada de la pista per una barrera (**PODIVM**). El **PULVINAR** era on s'asseien els magistrats, la família imperial i els espectadors més privilegiats.
- A un dels extrems de la pista hi havia les **CARCERES** (cotxeres) des d'on sortien a córrer quan el magistrat que presidia els jocs llançava un mocador a l'arena. El més gran va ser sens dubte el Circ Màxim de Roma: al s. I dC. tenia ja una capacitat per a uns 250.000 espectadors asseguts. A Tarragona podem contemplar les que possiblement són les restes més ben conservades d'un circ romà del món.

Les curses de carros

Al circ les curses se succeïen durant tot el dia fins a la posta de sol. Els carros eren normalment de dos cavalls (**BIGAE**) o de quatre (**QVADRIGAE**). Cada carro pertanyia a un equip (**FACTIO**), que aportava els carros, els cavalls i els aurigues. Quatre carros competien a cada cursa, i per *factiones* diferents, sota els colors **blanc**, **verd**, **blau** i **vermell**. La més gran dificultat era fer la mitja volta: havien de passar el més a prop possible de les *metae* però sense tocar-les, perquè altrament l'accident podia ser mortal. I si tardava massa a girar el risc era xocar amb un altre carro (*naufragium*). Els aurigues venien de les classes més baixes, però molts esdevenien ídols de les masses i s'enriquien extraordinàriament, ja que els premis eren grans sumes de diners. Tanmateix molts morien en plena joventut. Els romans eren molt afeccionats a apostar fortes quantitats en les curses de circ.

1.3. EL TEATRE

Al començament els teatres romans eren de fusta i desmuntables. Però a partir del s. I a. C. a Roma es van començar a construir teatres de pedra segons els models grecs. El teatre grec es dividia en tres parts ben diferenciades: la graderia, on seien els espectadors; *orchestra*, un espai circular on cantava i ballava el cor, i les construccions de l'escenari: una plataforma on actuaven els actors i un edifici que feia de teló de fons, magatzem i vestidors. Els romans van seguir bàsicament aquesta estructura, però van introduir-hi innovacions per millorar-los:

- Els grecs construïen els teatres sobre la falda d'una muntanya, per poder posar els seients en forma esglaonada en forma de grades. Els romans també aprofitaven sovint el pendent per recolzar-hi la graderia. Tanmateix, quan no disposaven d'aquest avantatge, eren capaços fer teatres com a edificis independents, en els quals la graderia

(**CAVEA**) descansava sobre un sistema d'arcs i galeries de formigó, de manera que podien edificar teatres a qualsevol lloc, fins a les zones més planes sense dependre del relleu. La façana exterior era formada de fileres d'arcs disposades en diversos pisos.

- L'orquestra (**ORCHESTRA**), que en el teatre grec d'època clàssica era completament circular, va esdevenir semicircular en el teatre romà. També va canviar-ne la funció: ara hi seien els espectadors més importants.
- Els romans feien l'escenari (**PROSCAENIVM** o **PULPITVM**) més ample.
- La **SCAENA** en el teatre romà es construïa tan alta com la *cauea*, de manera que el teatre quedava tot tancat en un semicercle. La façana que donava a l'interior (**FRONS SCAENAE**), ornada amb dos o tres pisos de fileres de columnes, tenia tres portes cap a l'escenari i servia de decorat permanent per a totes les obres.

Tant el teatre grec com el romà eren a l'aire lliure. Tant sols es cobria de vegades amb una lona. La *cauea* solia estar dividida en tres sectors per a públics de diferents classes socials: les classes altes a les grades més pròximes a l'escenari i les classes baixes en la resta. A Roma el més important va ser el de Pompeu, amb una capacitat per a 27.000 espectadors. A la península Ibèrica els més ben conservats són el de Mérida (5.500 espectadors) i el de Sagunt. En canvi les restes del de Tàrraco es troben molt malmeses.